एवंबुद्धेःपृथक्प्रसाधितमात्मतत्त्वंचक्षुराद्यगोचरमित्याह नचक्षुषेति रूपंस्वरूपंचक्षुषानपश्यति स्पर्शनंत्वगिंद्रियंनपश्यतिनस्पृशति रूपस्पर्शराहित्यात् अत्रहेतुः यतइंद्रियेंद्रियं प्राणस्यप्राणमुतचक्षुषश्चक्षुः श्रोत्रस्यश्रोत्रंमनसोयेमनोविदुरितिश्रुतेरिंद्रियप्रकाशकंनेंद्रियप्रकाश्यत्वंयातीत्यर्थः नहिदारुदाहकोग्निर्दारुदाह्योभवति इंद्रियाणामितिपाठेनिर्धारणेषष्ठी इंद्रियाणांमध्येस्पर्शनंयत्तदपिनपश्यतीतियोज्यं श्रोत्रेणलिंग्यतेगम्यतइतिश्रोत्रगम्यमपिन अशब्दत्वात् एतच्चप्रमाणांतराणामप्युपलक्षणं कथंतर्हितस्यतंत्वौपनिषदंपुरुषंपृच्छामीत्युपनिषद्गम्यत्वंदृश्यतेत्वय्ययाबुद्ध्येतिधीगम्यत्वंचश्रूयतइत्याशंक्याह श्रवणेनद र्शनंतथाकृतमिति तथाकथंयेनपश्यतितद्विनश्यतीतितच्छब्दयोगाद्येनेत्यध्याहार्यं अयमर्थः आत्मावाअरेद्रष्टव्यःश्रोतव्योमंतव्योनिदिध्यासितव्यइतिआत्मदर्शनार्थत्वेनश्रवणादिकंविधीयते तत्रविदितत्त्वं पदार्थस्यतत्त्वमसीतिवाक्यादात्मनोब्रह्मभावावगतौवेदाअवेदाइतिवेदांतानामपिबाधःश्रूयते अन्यस्यतुवाक्यार्थध्यानेनतदवगतौमनसोपिलयःश्रूयते तावन्मनोनिरोद्धव्यंहृदियावत्क्षयंगतमिति तदिदमुक्तं येनकरणेनशब्देनमनसावासर्वंपश्यतिआत्मानंतद्विनश्यतीति एवंश्रवणेनवेदांतवाक्यविचारेणआत्मनोदर्शनंतथातादृशंप्रत्यस्तमितसमस्तक्रियाकारकादिद्वैतंकृतंविहितं तथाचश्रुतिः यत्रत्वस्यसर्वमात्मैवाभू

नचक्षुषापश्यतिरूपमात्मनोनपश्यतिस्पर्शनमिंद्रियेंद्रियं॥नश्रोत्रलिंगंश्रवणेनदर्शनंतथाकृतंपश्यतितद्विनश्यति॥४॥श्रोत्रादीनिनपश्यंतिस्वंस्वमात्मानमा त्मना॥सर्वज्ञःसर्वदर्शीचसर्वज्ञस्तानिपश्यति॥५॥यथाहिमवतःपार्श्वेपृष्ठंचंद्रमसोयथा॥नदृष्टपूर्वंमनुजैर्नचतन्नास्तितावता॥६॥तद्वद्भूतेषुभूतात्मासूक्ष्मो ज्ञानात्मवानसौ॥अदृष्टपूर्वश्चक्षुर्भ्यांनचासौनास्तितावता॥७॥पश्यन्नपियथालक्ष्मजगत्सोमेनविंदति॥एवमस्तिनचोत्पन्नंनचतन्नपरायणं॥८॥

त्तत्केनकंपश्येदित्यादि ॥ ४ ॥ श्रोत्रेति स्वंस्वंआत्मानंनपश्यंतितत्रकिमुवक्तव्यंपरमात्मानंनपश्यंतीत्यर्थः सर्वश्चासौज्ञश्चेत्यद्वयचिन्मात्रत्वमुक्तं सर्वदर्शीतितस्यैवदृश्यद्रष्टृत्वमुक्तं पुनःसर्वज्ञइतिदृश्यद्रष्टृत्वो र्नित्यसंबंधश्चोक्तइत्यपौनरुक्त्यं ॥५॥एवमात्मनिसाधकंप्रमाणंप्रदर्श्यबाधकाभावमप्याह यथेत्यादिना॥६॥ज्ञानात्मवान् ज्ञानेनैवस्वरूपवान्ज्ञानस्वरूपइत्यर्थः ॥७॥ आत्माप्रतीयमानोपिनप्रतीयतइतिसदृष्टां तमाह पश्यन्निति सोमेआदर्शतुल्येप्रतिबिंबितंजगत्लक्ष्मकलंकबुद्ध्यापश्यन्नपिनविंदति इदंजगदेवचंद्रेदृश्यतइतिनजानाति एवंआत्मज्ञानमस्ति यदाहुः नचायमेकांतेनाविषयः अस्मत्प्रत्ययविषयत्वा दिति अपरोक्षत्वाच्चप्रत्यगात्मप्रसिद्धेरितिच तथापि ब्रह्माभिन्नत्वेनाज्ञातत्वात् नचउत्पन्नंज्ञानमस्ति ननुयद्यात्मैवब्रह्मतर्हिसज्ञातएव नचतज्ज्ञानेपिशोकादिनिवृत्तिरूपंफलंदृश्यतेऽतःकिंशास्त्रेणेत्याशंक्या ह नचतन्नपरायणं तत्आत्मवेदनंनपरायणमितिनच तदेवपरायणमित्यर्थः तथाचश्रुतिः यदाचर्मवदाकाशंवेष्टयिष्यंतिमानवाः तदादेवमविज्ञायदुःखस्यांतोभविष्यतीति ज्ञातोपिभर्जुनवदन्यथात्वेनगृहीतत्वा त्सम्यग्ज्ञानायशास्त्रापेक्षास्तीत्यर्थः भर्जुःकिलराजवल्लुभोदूरदेशस्थोभूत्सोन्यैरमात्यैर्भर्जुर्मृतोब्रह्मराक्षसोजातइतिराज्ञेज्ञापितं तंचसमीपगतंराजापश्यन्नपिधीदोषान्नपश्यतीवेत्याचक्षतेतद्वाः ॥ ८ ॥

Digitized by Google